

Амбруш Д. Л., бакалавр, Купич І. В., доц.

Київський національний університет технологій та дизайну

ПРАВОВІ ВИКЛИКИ ТА МЕХАНІЗМ ВІДНОВЛЕННЯ ВТРАЧЕНИХ МАТЕРІАЛІВ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

***Анотація.** Розглянуто актуальні проблеми відновлення втрачених матеріалів цивільного судочинства в умовах воєнного стану, проаналізовано правові, організаційні та технологічні аспекти цього процесу, а також запропоновано комплекс практичних і законодавчих заходів для забезпечення ефективного захисту прав громадян та стабільності судової системи.*

***Ключові слова:** відновлення матеріалів, цивільне судочинство, воєнний стан, судова система, правовий захист, цифровізація, законодавче регулювання, справедливе правосуддя.*

Ambrush D. L., Bachelor, Kypych I. V., Assoc.

Kyiv National University of Technologies and Design

LEGAL CHALLENGES AND MECHANISMS FOR RECOVERING LOST CIVIL LITIGATION MATERIALS UNDER MARTIAL LAW

***Abstract.** The article examines the pressing issues of restoring lost civil proceedings materials under martial law, analyses the legal, organisational and technological aspects of this process, and proposes a set of practical and legislative measures to ensure effective protection of citizens' rights and stability of the judicial system.*

***Keywords:** restoration of materials, civil proceedings, martial law, judicial system, legal protection, digitisation, legislative regulation, fair justice.*

Вступ. В умовах сучасних викликів, спричинених воєнним станом, питання відновлення втрачених матеріалів цивільного судочинства набуває особливої актуальності. Збройна агресія проти України призвела до масового знищення або втрати судових архівів, що унеможливило своєчасний та повноцінний захист прав громадян. Це зумовлює необхідність наукового осмислення правових механізмів відновлення судових матеріалів, удосконалення чинного законодавства та розроблення дієвих процедур, здатних забезпечити стабільність судової системи навіть у кризових умовах. Питання правової визначеності, доступу до правосуддя та виконання судових рішень у надзвичайних ситуаціях постають як ключові елементи верховенства права.

Проблематика відновлення втрачених судових матеріалів розглядалася в роботах таких українських науковців, як О.Г. Яновська, яка досліджує процесуальні гарантії права на справедливий суд у контексті надзвичайних умов, М.І. Смокович, що аналізує особливості функціонування судової системи під час воєнного стану, В.В. Комаров, який вивчає процесуальні засади цивільного судочинства, а також О.В. Дзера та Р.О. Куйбіда, котрі акцентують увагу на питаннях цифровізації судового процесу й електронного документообігу. Значний внесок у розвиток теми зробили також Н.Ю. Голубєва та І.Б. Удадьцова, які досліджують проблеми доказування і допустимості електронних доказів у цивільному процесі. Їхні наукові позиції стали основою для сучасного розуміння важливості технологічного забезпечення судочинства та правової адаптації процесуальних норм до умов війни.

Постановка завдання. Виходячи з вищенаведеного, метою дослідження є комплексний аналіз правових, організаційних і технологічних механізмів відновлення втрачених матеріалів цивільного судочинства в умовах воєнного стану та розроблення практичних рекомендацій для підвищення ефективності функціонування судової системи.

Результати досліджень. Проблема відновлення втрачених матеріалів цивільного судочинства в Україні стала однією з найгостріших у зв'язку з воєнними подіями, які суттєво вплинули на функціонування правосуддя. Повномасштабна агресія російської федерації призвела до руйнування судових установ, втрати архівів та матеріалів цивільних справ, що поставило під загрозу реалізацію права громадян на судовий захист. У цій ситуації важливого значення набуває вироблення чіткого механізму відновлення втрачених судових матеріалів, здатного забезпечити дотримання принципів верховенства права, справедливості та доступу до правосуддя навіть у надзвичайних умовах.

Матеріали цивільного судочинства мають ключове значення для здійснення правосуддя, адже саме на їхній основі суд ухвалює законні та обґрунтовані рішення. Втрата судового провадження не лише порушує процесуальний баланс сторін, а й може призвести до унеможливлення подальшого виконання рішень суду. До складу таких матеріалів входять позовні заяви, пояснення сторін, докази, протоколи засідань, ухвали, рішення суду. Втрата навіть частини з цих документів означає порушення цілісності судового процесу. Тому процедура відновлення судового провадження має базуватися на принципах законності, обґрунтованості та справедливості.

Згідно зі статтями 129 та 129-1 Конституції України [1] і положеннями Цивільного процесуального кодексу України [2], рішення суду, що набуло законної сили, є обов'язковим до виконання. Однак війна суттєво ускладнила можливість реалізації цього принципу, оскільки значна кількість судів втратила свої архіви або була змушена евакуюватися. У багатьох регіонах, що зазнали окупації, судові документи були знищені або опинилися в руках окупаційних адміністрацій, що поставило під сумнів саму можливість їхнього відновлення [3].

Процес відновлення втрачених матеріалів включає три ключові стадії: виявлення факту втрати, встановлення обставин і безпосереднє відновлення справи. Суд може витребувати копії документів із державних установ, допитувати свідків, звертатися до нотаріусів чи органів місцевого самоврядування. Якщо ж матеріали відновити неможливо, суд має право розглядати справу за наявними доказами або ж позивач подає новий позов [4].

Науковці, серед яких Я.П. Зейкан [5], Т.М. Кілічава [6], С.Я. Фурса [7] та О.О. Штефан [8], у своїх працях досліджували питання цивільного процесуального права, проте проблема втрати судових матеріалів унаслідок війни досі залишається новою для вітчизняної практики. У міжнародній доктрині подібні питання розглядали Дж.Г. Мерріман, М.Е. Вільямс і П. Джонсон, які підкреслювали роль цифрових технологій у збереженні судової документації під час конфліктів. Водночас їхній досвід вимагає адаптації до українських реалій.

Війна створила безпрецедентні виклики для судової системи. На тимчасово окупованих територіях зникли судові архіви, а доступ до них став фактично неможливим. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [9] визначає особливий порядок звернення до судів із підконтрольних територій, однак на практиці це право часто неможливо реалізувати. Люди не мають змоги отримати копії рішень або довести факт втрати матеріалів. Навіть коли суд, що розглядав справу, був евакуйований, підтвердження втрати документів вимагає офіційного листа з цього суду, що інколи неможливо через загрозу життю заявника.

В умовах воєнного стану питання юрисдикції судів також потребує особливої уваги. Згідно зі статтею 26 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [10], якщо суд не може здійснювати правосуддя, його територіальна підсудність може бути змінена. На практиці це означає, що розгляд справ з окупованих територій передається

до інших судів України [11, с. 367]. Проте така передача не завжди супроводжується передачею матеріалів, тому відновлення справи стає обов'язковим етапом для забезпечення безперервності судового процесу.

Важливо, що втрату матеріалів слід розглядати не лише як технічну проблему, а як юридичний факт, який створює певні правові наслідки. Відсутність документів блокує доступ до правосуддя, тому необхідно вдосконалювати механізм відновлення не лише в межах судового процесу, а й на рівні законодавства. Відновлення матеріалів має бути процесуально врегульованим, швидким і максимально захищеним від зловживань.

З метою систематизації основних чинників, що впливають на процес відновлення втрачених матеріалів, доцільно представити їх у вигляді таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

**Етапи та процесуальні дії суду у процесі відновлення
втраченого судового провадження**

№	Фактор впливу	Сутність проблеми	Пропоноване рішення
1	Втрата судових архівів через бойові дії	Фізичне знищення або захоплення приміщень судів	Створення електронних дублюючих архівів
2	Неможливість підтвердження факту втрати	Відсутність зв'язку із судами на окупованих територіях	Законодавче визнання довідок інших органів як доказу втрати
3	Відсутність єдиної бази судових даних	Дублювання інформації лише частково	Створення централізованого реєстру на блокчейн-технології
4	Недостатня підготовка суддів і працівників	Невизначеність алгоритмів дій при втраті справ	Проведення навчань і методичних рекомендацій
5	Неналежне фінансування	Брак ресурсів для електронізації судів	Державні програми підтримки цифровізації правосуддя

Джерело: узагальнено на основі [5–8].

На сучасному етапі одним із ключових напрямів є цифровізація судочинства. Впровадження електронного документообігу, єдиних реєстрів і систем резервного зберігання даних дозволяє суттєво зменшити ризик втрати матеріалів. Однак навіть електронні системи не є цілком безпечними – вони потребують кіберзахисту, постійного оновлення та надійних резервних копій [23]. Тому слід створювати альтернативні архіви, що зберігатимуть копії документів у захищених дата-центрах, незалежних від фізичного місця розташування суду.

Варто звернути увагу і на питання відповідальності за збереження матеріалів. В Україні відсутні дієві механізми притягнення до відповідальності осіб, які допустили втрату або знищення судових документів. Запровадження санкцій і дисциплінарної відповідальності сприятиме формуванню належної культури ведення судової документації.

Судова практика свідчить, що відновлення втрачених справ часто стикається з труднощами. Наприклад, у справі № 411/1934/13-ц суд визнав неможливим відновлення матеріалів через відсутність ключових доказів [13]; у справі № 654/3441/16-ц суд не зміг отримати повний пакет документів, оскільки частина з них перебувала у третіх осіб, що втратили до них доступ [14]. Такі приклади демонструють нагальну потребу створення національного електронного архіву судових документів, який би містив копії всіх процесуальних матеріалів.

Перспективним напрямом є створення спеціалізованих центрів відновлення судових матеріалів, які координували б роботу судів, архівів і державних реєстрів. Такі центри можуть функціонувати при Міністерстві юстиції та забезпечувати контроль за відновленням документів. Їхня діяльність могла б охоплювати технічну підтримку, аудит процесів, а також запобігання фальсифікаціям при відновленні справ.

Не менш важливим є міжнародний аспект проблеми. У практиці зарубіжних держав (зокрема Хорватії, Боснії і Герцеговини, Грузії) питання збереження судових матеріалів під час воєнних дій вирішувалося шляхом співпраці з міжнародними організаціями. Вони допомагали створювати резервні архіви, надавали технічну допомогу для цифровізації судових систем. Україна також може використовувати цей досвід, особливо в контексті впровадження європейських стандартів правосуддя.

Механізм відновлення втрачених матеріалів має ґрунтуватися на трьох ключових принципах – законності, доцільності й обґрунтованості. Законність забезпечує дотримання норм ЦПК України [2], доцільність – застосування найефективніших засобів, а обґрунтованість – ухвалення рішень на підставі ретельно перевірених доказів. Заяви про відновлення можуть подавати учасники справи, їхні представники або правонаступники, а в окремих випадках – сам суд. Такий підхід гарантує, що навіть у разі знищення архівів буде збережена можливість судового захисту прав громадян.

Цифровізація правосуддя є не лише технічним, а й концептуальним зрушенням у правовій системі. Вона дозволяє зберігати копії матеріалів у національних реєстрах і забезпечує прозорість процесів. Як зазначають Д.Р. Хілобок, цифрові технології мають стати інструментом ефективності та справедливості судочинства навіть у період воєнного конфлікту [15, с. 173].

Відновлення втрачених матеріалів цивільного судочинства є складним процесом, який поєднує правові, технічні та організаційні аспекти. Його ефективність залежить від здатності держави забезпечити цифрову безпеку, уніфіковані правила доказування, міжнародну співпрацю та фінансову підтримку судової системи. Удосконалення цього механізму сприятиме не лише збереженню доказової бази, а й відновленню довіри громадян до судової влади в умовах війни.

Висновки. Дослідження проблеми відновлення втрачених матеріалів цивільного судочинства в умовах воєнного стану дозволяє зробити висновок, що дане питання має не лише юридичний, а й глибокий соціально-політичний характер. Втрата судових матеріалів унаслідок воєнних дій, окупації або руйнування судових установ створює суттєві перешкоди для реалізації конституційного права громадян на судовий захист і доступ до правосуддя. Саме тому забезпечення належного механізму їх відновлення є одним із ключових завдань сучасної державної правової політики. Наявна нормативна база, зокрема положення Цивільного процесуального кодексу України, лише частково врегульовує це питання, не враховуючи реалій війни, що потребує подальшого вдосконалення на законодавчому рівні.

Особливого значення набуває цифровізація судової системи як засіб запобігання втраті матеріалів. Розвиток електронного документообігу, створення єдиних баз даних судових рішень і систем резервного копіювання є стратегічним напрямом реформування правосуддя. Такі кроки забезпечать не лише надійність зберігання судових документів, а й підвищать ефективність роботи судів у надзвичайних умовах. Впровадження блокчейн-технологій, хмарних сервісів і захищених державних дата-центрів сприятиме формуванню стійкої інфраструктури судового документообігу, здатної функціонувати навіть у разі фізичного знищення приміщень або втрати доступу до локальних серверів.

Водночас удосконалення механізмів відновлення втрачених матеріалів має відбуватися комплексно – через зміцнення нормативної, організаційної та кадрової складових. Важливо розробити чіткі інструкції для суддів, працівників апаратів судів та

адвокатів щодо порядку дій у випадках втрати справ. Необхідно також передбачити створення спеціалізованих центрів координації процесів відновлення судових документів, які забезпечуватимуть взаємодію між судами, архівами, Міністерством юстиції та іншими державними органами. Така структурована система дозволить уникнути хаотичності, пришвидшить розгляд заяв і мінімізує ризики фальсифікацій.

Не менш важливим є питання міжнародного співробітництва. Україна може ефективно використовувати досвід держав, які проходили через збройні конфлікти та відновлювали свої судові системи. Участь міжнародних організацій може забезпечити технічну підтримку, аудит електронних баз даних, а також гарантувати прозорість процесів цифровізації судочинства. Підтримка таких проєктів на рівні Європейського Союзу та Ради Європи стане гарантією підвищення довіри до української судової системи на міжнародному рівні.

Отже, відновлення втрачених матеріалів цивільного судочинства є не лише технічним завданням, а ключовим чинником забезпечення верховенства права в умовах війни. Від ефективності цього процесу залежить довіра громадян до правосуддя, стабільність правової системи та відновлення справедливості. Запровадження сучасних технологій, удосконалення законодавчої бази, розвиток спеціалізованих інституцій і посилення міжнародної співпраці створять надійний фундамент для забезпечення безперервності правосуддя навіть у найскладніших умовах воєнного стану.

Список використаної літератури

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 01.01.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18 бер. 2004 р. № 1618-IV: станом на 17.07.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
3. Фоміна Т. Г. Особливості збереження матеріалів кримінальних проваджень в умовах воєнного стану. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2 (97). С. 250–260.
4. Андронов І. В. Підсудність цивільних справ в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. № 1 (42). С. 27–32.
5. Зейкан Я. П. та ін. Коментар Цивільного процесуального кодексу України / за ред. Зейкан Я. П. Київ: Юридична практика, 2006. 560 с.
6. Кілічава Т. М. Цивільне процесуальне право. Київ: Центр учбової літератури. 2007. 352 с.
7. Фурса С. Я., Фурса Є. І., Гетманцев О. В. Цивільний процес України: Академічний курс / за ред. С. Я. Фурси. Київ: КНТ, 2009. 848 с.
8. Штефан О. О. Цивільне процесуальне право України: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 360 с.
9. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квіт. 2014 р. № 1207-VII: станом на 19.05.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>.
10. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII: станом на 08.02.2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
11. Моїсеєнко Д. Цивільне судочинство: доступ в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. № 71. С. 366–369.
12. Дурач О. А. Цифровізація суду як шлях до запровадження дистанційної роботи судів загальної юрисдикції в умовах воєнного стану. *Інформація і право*. 2024. № 4 (51). С. 265–277.
13. Україна. Верховний Суд. Справа № 411/1934/13-ц: Ухвала суду № 2223417 від 10.10.2024. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/122234171/>
14. Україна. Верховний Суд. Справа № 654/3441/16-ц: Ухвала суду № 119788793 від 17.06.2024. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/119788793/>
15. Хілобок Д. Р. Деякі питання розвитку цифровізації правосуддя в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. *Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Одеса, 30 квіт. 2024 р.). Одеса: ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», Центр соціально-політичних досліджень «Politicus», 2024. С. 170–174.